

- lägre priser för större företag
- högre för de små
- minskat antal kontrollbesök
- ökad tvivel på att kontrollen är trovärdig och likvärdig
- sämre statistik
- minskad marknads kontroll
- förbättrad service

Konkurrens i ekocertifieringen – så blev det

GUNNAR RUNDGREN

ÅR 2007 ÖPPNADE KRAV sitt system så att flera certifieringsorganisationer skulle kunna certifiera enligt KRAV's regler. Samtidigt avskildes certifieringsverksamheten i ett eget bolag, Aranea. Förändringarna genomfördes för att skapa lägre priser och bättre service genom konkurrens. Genom att inte längre vara ett certifieringsorgan skulle KRAV få mer frihet att driva marknadsinriktat arbete. Kunderna ansågs efterfråga flera olika certifieringar samtidigt, och då passar det inte att ett certifieringsorgan är bundet till en typ av certifiering. Förändringarna genomfördes i en atmosfär som präglades av ett ökat intresse för EU märkningen från ett antal marknadsaktörer. KRAV's avgiftssystem subventionerade de små men om de stora sökte sig till EU märkningen skulle detta haverera. Man förutsåg också en kraftig ökning av antalet certifierade då miljöstöden skulle kopplas till certifieringen och KRAV skulle inte ha kapacitet att ta hand om alla dessa nya kunder. Hur blev det då?

Lägre kostnader – för de stora

Vad kostar då certifieringen i dag? Ja, där börjar problemen, för det är svårt att få information: Ett av certifieringsorganen, Valiguard, lämnar inte ut sina prislister. SMAK lämnar inte ut sin prislista för förädlingsföretagen, medan prislistan för bönderna är tillgänglig på internet. Tjuugo hektar åker har av någon anledning blivit en brytpunkt för alla de tre certifieringsorganen som gör lantbrukscertifiering. För alla tillkommer KRAV licensen som kostnad. Den är för 2009, 400 kronor per

lantbruk och över 27 hektar tillkommer 15 kr/ha certifierad mark.

Enligt KRAV så var priserna starkt subventionerade för små producenter när KRAV skötte kontrollen:

- 40% av lantbrukarna betalade mindre än 2 000 kr/år
- 20% av lantbrukarna betalade mellan 2 000 och 4 000 kr/år.
- Högst 5% av lantbrukarna betalade mer än 15 000 kr/år.

Cirka en tredjedel av lantbruken har sannolikt fått sänkta avgifter. Riktigt stora lantbruk har fått betydligt lägre kostnader, medan de små har fått rejält ökade kostnader. En växtodlingsgård med 4 hektar grönsaker betalade 2 300 kronor till KRAV 2005, och en med 13 ha spannmål och 7 hektar grön gödsling och vall 2 595 kronor, men med elektronisk uppgiftslämning i god tid så fick man 700 kronor i rabatt. Dessa två gårdar betalar mellan 3 400 kronor och 4 400 kronor idag. En helt omlagd gård med 200 hektar spannmål och 100 hektar vall, grön gödsling mm betalade 21 700 kronor till KRAV 2005 och betalar under 10 000 idag.

För de stora förädlingsföretagen har kostnaderna sjunkit betydligt. Deras största avgift tidigare var de omsättningsrelaterade avgifterna, dvs det som idag motsvaras av KRAV's licensavgifter. För ett företag med en årlig omsättning av 200 miljoner kronor av KRAV-godkända produkter minskade avgiften från 1 342 000 till 835 400 kronor. Denna avgiftsminskning har mer att

Priser för lantbruksföretagen

Eftersom alla prislister innehåller sina små egenheter, så visas här priserna något förenklat. Den som står i begrepp att anmäla sin produktion bör läsa prislister noggrant.

Produktion	Aranea	SMAK	HS Certifiering
Växtodling < 20 ha	4000	3700	3000
Växtodling < 20 ha och djurhållning	4000	3700	3800
Växtodling > 20 ha	5000	4400	3900-5000
Växtodling > 20 ha, med djurhållning	7000	4400	3800-7000
Förädling på gården	2000	900 kr/timme	1700
Parallellodling	2000	900 kr/timme	2500

Överlag har SMAK fler situationer som timdebiteras. Aranea och SMAK debiterar samma timpris 900 kr.

göra med konkurrens från EU-märkningen än med konkurrens i certifieringen. Det är mycket svårt att bedöma förändringar i kostnaden för själva certifieringen för förädlingsföretagen, då de i många fall debiteras per timme idag, eller certifieras enligt offerter. HS Certifiering erbjuder små helomlagda förädlingsföretag certifiering för 3 500 kronor, till det kommer 400 kronor i licensavgift för KRAV. Samma företag betalade 3 100 kronor till KRAV år 2005, en ökning med mer än 25 procent.

Staten ger certifierarna fler kunder

För att få full miljöersättning för ekologisk produktion krävs att man är certifierad (gäller för åtaganden fr o m 2007). Om man inte är certifierad går man miste om 50 % av stödet under 2009 och därefter. Det finns även ett stöd för s k kvalitetscertifiering, som även gäller för eko-certifiering.

– Priset för revisionen är väldigt lågt i förhållande till det marknadsmässiga mervärde som certifieringen skapar. Många lantbruksföretag har ett certifieringsstöd från EU som i stort motsvarar kostnaden för revisionen. Därtill kommer högre miljöstöd för företag som är certifierade och pristillägg för ekologiska produkter”, säger Bengt-Erik Jansson, Affärsområdeschef Certifiering på Aranea.

År 2008 fanns det 14 832 lantbruk med stöd för ekologiskt varav bara 3 740 var certifierade. Antalet bönder med stöd för ekologisk produktion hade minskat till 12 800 år 2009, varav fortfarande bara 4 404 var certifierade. Det är således en mycket blygsam ökning trots de förändrade villkoren.

Samordningsfördelar

Ett skäl till förändringar i certifieringsmarknaden är att det finns samordningsfördelar med att samma certifieringsorganisation kan erbjuda fler certifieringar. På lantbruk kan det vara KRAV och IP Sigill och i förädlingsföretagen kan det vara BRC och KRAV. Certifieringsorganen hänvisar till offert i sina prislistor. Valiguard säger att besparingen kan uppgå till 50 % medan SMAK säger att en 30% lägre kostnad inte är ovanlig. SMAK anger att fyra procent av deras ekologiska kunder också har annan certifiering och att deras andel ökar.

Vem fick de nya kunderna?

Det finns nu fyra aktörer på certifieringsmarknaden. Aranea har, inte så förvånande, behållit en stor del av kunderna, men har trots allt förlorat en tredjedel, de flesta till SMAK som har nästan en fjärdedel av alla lantbruk. Men HS certifiering har gjort stora inbrott på markanden i de delar av landet man är aktiv i. HS Certifiering och SMAK har både förädlingscertifiering och lantbrukscertifiering medan Valiguard enbart certifierar förädlingsföretag.

Det är rätt mycket osäkerhet för siffrorna om vilka som är EU certifierade. Delvis beror det på att på företagsidan så kan ett och samma företag ha vissa produk-

tionsplatser vilka bara har EU-ekologiskt och andra som också är KRAV. Men den största osäkerheten kommer sig av att certifieringsorganisationerna helt enkelt saknar system för att enkelt få fram dessa data, alternativt saknar intresse av att lämna uppgifter.

Hemlighetsmakeri

En effekt av öppnandet av certifieringen är hemlighetsmakeri. Både prislistor och uppgifter om antalet certifierade behandlas som affärshemligheter. Trots att den europeiska normen EN 45011 kräver att certifieringsorganen skall göra tillgängligt vilka de har certifierade så är det bara Valiguard som gör det på förfrågan. De andra hänvisar till KRAVs listning, men det är irrelevant för det är certifieringsorganen som har skyldigheten och de företag som inte vill behöver inte lista sig där, och de som är EU-ekologiska listas inte heller där. Margareta Ottosson på SWEDAC hävdar att de undersöker att certifieringsorganen uppfyller normens krav i detta avseende, men SWEDAC undersöker bara att certifieringsorganen kan producera en lista, inte att de faktiskt gör den tillgänglig vid förfrågan, vilket är vad normen kräver. Valiguard och SMAK offentliggör inte heller sina prislistor för livsmedelsföretag vilket också krävs i EN 45011.

Nöjdare kunder

Det finns ingen uppföljning av om kunderna, dvs de certifierade företagen, har blivit nöjdare, men från Ekologiska Lantbrukarna upplever man att det är färre klagomål på servicen och inställningen hos certifieringsorganisationerna jämfört med på KRAV-tiden. Även KRAVs dotterbolag Aranea, som ju ägs av KRAV och huvudsakligen består av f d KRAV-anställda, upplevs nu som mer serviceinriktat. KRAV upplevdes ofta som en ”myndighet”, säger Marianne Schönning på Ekologiska Lantbrukarna. Missnöjet med denna upplevda inställning från KRAV, eller med KRAVs regler anges som orsak till en stor del av rörelsen av kunder iväg från Aranea till SMAK. Den personliga kontakten och känslan av närhet spelar en stor roll för dem som valt HS Certifiering, som ju drivs av f d KRAV-anställda. De kunder som stannat hos Aranea upplever en förbättring av servicen och uppskattar de elektroniska systemen och annat som gör att omställningen från KRAV till Aranea var liten.

Antal kunder 2008

	Lantbruk	Varav bara EU	Förädling, import mm	Varav bara EU
Aranea	2238	100	644	70
SMAK	786	245	80	55
HS Certifiering	326	53	36	8
Valiguard	0	0	10	2
Summa	3350	398	770	135

Pålitlighet och intensitet i kontrollen

Det är inte självklart i kundens intresse att certifieringsorganen är noggranna, snarast tvärtom, i alla fall kortsiktigt. Med ökad konkurrens infinner sig misstanken om att man kanske slarvar med kontrollen. Det är svårt att bedöma hur ”bra” kontrollen är. Man kan titta på tiden som läggs ned per revisionstillfälle, hur ofta man gör besök, hur många avvikelser som uppdagats osv. Enligt EUs ekoförordning skall alla anslutna besökas årligen. Det verkar uppfyllas. Enligt förordningen så skall också kontrollen vara riskorienterad, dvs inte bara genomföra en helt likriktad kontroll överallt utan bedöma risker och inrikta kontrollen på dessa risker. Certifieringsorganisationerna och KRAV ger alla vaga besked om hur man hanterar detta. Oanmälda besök och extra besök skall också göras. Förordningen specificerar inte hur stor andel av besöken som skall vara oanmälda eller hur många som skall ha extra besök. Antalet extra besök av certifieringsorganen är i det närmast försumbart. De avgiftsmodeller certifieringsorganen har valt omöjliggör nästan extra kontroll, eftersom man inte kan låta de företag som blir utsatta för slumpmässiga extra kontroller att betala för dem. Andelen oanmälda besök sjönk från KRAV-tiden på nästan 40 procent år 2005 till bara någon procent år 2007. Sverige placerar sig i bottenligan i EU både för antalet besök totalt och andelen oanmälda besök. I Sverige tas heller nästan aldrig några analyser på produkter, år 2007 togs endast 7 sådana i Sverige, medan man gjorde över sex tusen i Spanien och över fem tusen i Italien. År 2008 gjordes inte en enda resthaltsanalys på ekologiska produkter i Sverige annat än de som görs slumpmässigt av Livsmedelsverket.

Antalet rapporterade överträdelser och sanktioner är också mycket lågt i Sverige jämfört med andra länder. Här spökar dock oklarhet i definitioner. Men det finns också stora skillnader mellan certifieringsorganen: SMAK rapporterade inte en enda avvikelse år 2008 enligt Jordbruksverket medan SMAK självt anger att man drog in sex certifikat.

Livsmedelsverket föreslog i en rapport i våras att man skall ta över kontrollen av livsmedelsföretagen från de privata organisationerna. En orsak är att man inte anser att kontrollen sköts väl. ”Revisioner” bygger på dokumentation och revision av systemen. De kräver förberedelser av båda parter. Kontroll eller inspektion kan genomföras snabbt och utan förannonsering.

Livsmedelsverket påtalar bristen på balans mellan revision och kontroll. Denna brist blir mer påtaglig när

man skall kombinera olika certifieringar. Slutligen påpekar Livsmedelsverket att ”det kan uppstå problem när ett vinstdrivande kontrollorgan skall sanktionera företag, då det alltid finns risk att en aktör som inte är nöjd med kontrollorganet vänder sig till ett konkurrerande kontrollorgan i stället”

Glipor i kedjan

Om en producent underkänns rapporteras det till KRAV, men det sker ingen systematisk rapportering till köparna, dvs om en potatisodlare får hela, eller delar av sin produktion underkänd, så sker ingen rapportering till packeriet. Och om odlaren är certifierad av ett annat certifieringsorgan än packeriet, så saknar certifieringsorganet uppgifter om vilken potatis som är godkänd och vilken som är underkänd i en situation där det är en viss del av produktionen som underkänts. KRAV vidarebefordrar inte ens uppgifterna om underkännande mellan certifieringsorganisationerna, men Kjell Sjødahl-Svensson på KRAV säger att det bör kunna göras inom kort. För EU-ekologiska producenter kommer inget liknande att ske, då ingen ser det som sin uppgift.

Kontroll i handelsledet

Den föreslagna nya lagen för ekologiskt ger kommunerna i uppdrag att utöva tillsyn i butikerna över ekologiskt produktion. I dagens system finns ingen systematisk tillsyn. Man kan också förutsätta att certifieringsorganisationerna inte är villiga att använda sig av sina pressade resurser att övervaka användningen av KRAV- eller EU-märket i affärerna. KRAV har idag ingen systematisk tillsyn eller bevakning av att märket inte missbrukas i handelsledet, även om kunder och konkurrenter ofta rapporterar.

Akreditering* och tillsyn

Tillsyn av certifieringsorganen vilka vill certifiera enligt EU-förordningen sker av SWEDAC, Livsmedelsverket och Jordbruksverket. Om certifieringsorganen skall certifiera för KRAV-märkningen tillkommer vissa krav och åtaganden gentemot KRAV. SWEDAC gör ett årligt revisionsbesök hos certifieringsorganen. Det varar normalt sett en dag, men har föregåtts av studier av dokument och ibland vissa akter. Det finns inga fasta rekommendationer om att ett visst antal akter eller andel av akterna skall kontrolleras. Man gör också besök hos certifierade producenter. Det sker dels rutinmässigt, men kan också vara på förekommen anledning, t ex klagomål riktat mot företag. Utöver det så skall man följa med certifieringsorganens revisorer i fält för observerad revision, men det skedde bara i ett fall under 2008. Alla tillsynsbesök är i princip oanmälda. Vid fältbesök på lantbruk så har

Avvikelser rapporterade 2008

	Lantbruk	Övriga
Aranea	766	526
SMAK	0	0
HS certifiering	35	0
Valiguard	–	26

enligt Sveriges rapport till EU Kommissionen

* Akreditering är en process där certifieringsorganens kompetens bedöms enligt en norm – i ekocertifieringens fall EN 45011. Akreditering innebär en sorts godkännande, ungefär på samma sätt som certifiering.

man med expertis från Jordbruksverket. Certifieringsorganen är i stort nöjda med ackrediteringsbedömarnas kompetens. SWEDACs revisionsrapporter är inte offentliga.

I den nya ordningen sedan ackrediteringen infördes som krav år 2006 är Livsmedelsverkets och Jordbruksverkets roll i tillsynen begränsad, men det är de som ansvarar för hur EUs förordning tolkas i Sverige. Certifieringsorganen uttrycker missnöje med Livsmedelsverkets insatser och man upplever att det saknas systematik i arbetet med tex tolkningar. Överlag så efterlyser man större tydlighet i vägledningen av myndigheterna.

KRAV definierar vilka krav man ställer på certifieringsorganen i kapitel 19 i KRAV-reglerna samt i de avtal man sluter med certifieringsorganen. Det som regleras är i första hand krav som går utöver normen EN 45011, samt skyldighet till rapportering och deltagande i sk kalibreringsmöten. Kalibreringsmötena som hålls två gånger per år innebär att KRAV och certifieringsor-

Vad kostar ackrediteringen?

SWEDACs årsavgift uppgår till 1,5% av certifieringsorganets omsättning upp till 10 miljoner kr samt till 0,75% av omsättningen därutöver. Årsavgiften är dock minst 39 000 kr. Under 2008 betalade de ekologiska certifieringsorganisationerna följande avgifter (för någon av organisationerna innefattar dessa kostnader också ackreditering för annat område, t ex IP Sigill)

SMAK	69 448 kr
Aranea	371 906 kr
Valiguard	47 240 kr
HS Certifiering	191 129 kr

Detta kan förefalla vara betydande summor, men överslagsmässigt så motsvarar det en procent av de uppskattade inkomsterna för certifieringsorganen vilket i sin tur motsvara en procent av värdet av de ekologiska produkterna. Det innebär att ackrediteringen kostar ett öre när konsumenten köper ekologiskt för hundra kronor. Certifieringsorganen har dock betydande kostnader för att sköta sina ackrediteringar, säkert i samma storleksordning.

ganen tillsammans diskuterar aktuella tillämpningar av reglerna så att bedömningarna skall vara så likvärdiga som möjligt. Kalibreringsmötena ses som centrala både av KRAV och certifieringsorganen, men flera uttrycker också att det finns mer kvar att göra för att få dem riktigt bra. Certifieringsorganen har undersökningsplikt vid misstankar om regelöverträdelser och skall genomföra oanmälda besök vid sådana tillfällen. Däremot har inte KRAV definierat någon minsta frekvens för besöken, någon minsta längd för besöken eller en viss andel oanmälda besök.

KRAVs VD Lars Nellmer tycker att det finns förbättringar att göra.

– Det är bl a därför som vi har inlett en dialog med certifieringsföretagen om förbättringsåtgärder. Vi ska följa med på ett antal revisioner inom kort för att få fler idéer om hur vi kan höja kvalitén i kontrollerna, i samverkan med certifieringsföretagen. När det gäller avvikelser och överklaganden, så förväntar vi oss att de kommer att vara mer jämnt fördelade mellan de olika certifieringsföretagen för 2009 som ett resultat av vårt kalibreringsarbete.

Brister i statistiken

Tidningen Ekologiskt lantbruk har skrivit om hur svårt det är att få fram statistik med de många aktörerna. Att det inträffat en drastisk försämring i och med förändringarna på certifieringsmarknaden är alla aktörer överens om. Jordbruksverket skriver följande:

”Tillgången till statistik över certifierade ekologiska arealer och djur har i stort sett varit god fram t o m år 2006. ... situationen har försämrats vilket dels har sin grund i att fler kontrollorgan tillkommit, dels att fler jordbruksföretag än tidigare valt att certifiera sin produktion enbart enligt 2092/91, dvs certifiering med 'EU-logotypen'. Det betyder att den statistik som t.ex. KRAV för närvarande publicerar på sin webbplats (enbart KRAV-certifierad produktion), som förvisso än så länge täcker större delen av produktionen, inte är heltäckande” (SJV rapport Förslag på förbättrad statistik kring ekologiska livsmedel 2008-06-26).

Inte mycket har hänt sedan detta skrevs. Lars Nellmer, bekräftar att det är svårt att få bra dataunderlag från certifieringsorgan, och att KRAVs statistik därför är mindre tillförlitlig, men lovar att förbättringar är på väg.